

Malinowski–Witkacy. Photography: Between Science and Art

Kiállítás a Krakkói Nemzeti Múzeumban,
2000. július 17.–augusztus 13.

A krakkói kiállítás két főszereplője Bronislaw Malinowski (1884–1942) – a kulturális antropológiában a terepmunkát forradalmasító és a klasszikus funkcionalista iskola alapítójaként számon tartott antropológus, és Stanislaw Ignacy Witkiewicz (Witkacy) (1885–1939) – az író, festő és filozófus. A kiállított képek az egyéni élettörténetükön túl megpróbálták bemutatni kettejük barátságát, közös „terepen” töltött időszakaikat, egy idegen kultúrához fűződő viszonyukat.

A következőkben megpróbálom leírni, hogy *mi az, amit láthatott* a látogató. A kiállítás három teremből állt, és a termek megtekintésének sorrendje egyáltalán nem volt kizárólagos. A termek bármelyik pontjáról indulva értelmes, könnyen értelmezhető történetet kaphatott a látogató.

Az első teremben – amelyen keresztül a másik kettőbe lehetett bejutni – a kiállítás két főszereplőjének életnagyságú álló alakjával találhatta szembe magát az ember, amely egy 1912-ben Zakopanében készült közös képük átalakított változata. Az eredeti képen Malinowski és Witkiewicz egy fiatal lányt emel fel könyökénél fogva. A kiállított életnagyságú bábuk kezéből a hölgy alakját eltüntették, és kicserélték egy korabeli állványos fényképezőgépre. A csere egyrészt abszurd, hiszen feltehetően soha nem jutott volna eszükbe, hogy magukról egy ilyen beállítású képet készíttessenek, mivel ez a kapcsolatrendszer – ők ketten és a fényképezőgép – csak a későbbi időszakban nyerte el jelentőségét, de egyben találó is, mivel a kiállításon rajtuk kívül a fotográfiának jut a legfontosabb szerep. Az álló alakok mellett két oldalt kettejük párhuzamosan elhelyezett élettörténete volt olvasható, két különböző színű paravánon. Ez a két szín a kiállítás során végig megmaradt, amikor az egyes képek mellett a képek alkotóit is „beszéltették”. Ez az egyszerű ötlet nagyon könnyen követhetővé tette az értelmezést. Ugyanebben a – tulajdonképpen előszoba funkciójú – teremben nemcsak a két alkotóval és egyik legfontosabb segédeszközükkel, hanem az általuk (szintén) vizsgált társadalmakkal is megismerkedhetett a látogató a különböző terepeken azóta készült antropológiai filmek segítségével. Ezek folyamatosan futottak videón a két alkotóval szemben felállított televízió-képernyőn, nem titkoltan azzal a szándékkal, hogy a látogató ráhangolódhasson, illetve a termekben később látható csoportokról alapvető információkat szerezhesen.

A kiállítási anyagot – elsősorban fotókat – tulajdonképpen a következő két teremben lehetett megtekinteni. Az egyik teremben Witkiewicz életét és képeit, a másikban pedig Malinowski életét és elsősorban terepmunka-fotóit. A már fentebb említett két szín

(Malinowski pasztellkék, Witkiewicz halványsárga) folyamatosan megjelenik a kifüggesztett képek háttereként is. Még egy – szerintem – fontos megkülönböztetés tűnt szembe: Malinowski (vagy a terepen vele dolgozó fotós) által készített képeket a kék kartonon üveglappal fedték le, míg Witkiewicz fotói, rajzai és festményei pedig sárgára festett fakeretes képként – sokkal inkább műalkotásként – voltak kiállítva. Ez a módszer rímelt a címben is megadott – tudomány és művészet – kettősségre.

A „Witkiewicz-terem” – amit talán hívhatunk így – Witkiewicz családjáról, Witkiewiczről magáról készült, és általa készített fotókat, festményeket és rajzokat tartalmazott. A képek között talán azok voltak a legérdekesebbek, amelyeken Witkiewicz különböző szerepeket, helyzeteket vagy arcokat, érzéseket jelenített meg. Ezeken a fotókon leggyakrabban ő az egyedüli szereplő vagy a főszereplő. Szemmel láthatóan a rendezők arra törekedtek, hogy Witkiewicz személyiségét a képeken keresztül próbálják megmutatni a látogatóknak. A képek nagyrészt valóságos (például konkrét filmekből arcok „eljátszását”) vagy képzelt, sztereotip szerepeket (például a „hősszerelmes, a gonosz ellenség”), hangulatokat és érzéseket jelenítettek meg arcjáték segítségével. Első pillanatban úgy tűnhet a képek alapján, hogy amit látunk, az nem ép elme szüleménye, de fotóin kívül rajzait és festményeit is megnézve egyre nyilvánvalóbb, hogy Witkiewicz az apró különbségeknek és a kifinomult jellemrajzoknak nagyon nagy jelentőséget tulajdonított. A képek között több fotó és festmény található Malinowskiról is, főleg fiatal korából. Olyan képek, amelyek nagyon közlőrl és nagyon élesen mutatnak rá arca jellegzetes vonásaira, sokkal inkább festményként kezelve a fotókat is. A rendezők a fotókat sok esetben egész falnyi nagytításban is kiállították, még inkább hangsúlyozva a festett kép jelleget. A szervezők – véleményem szerint – tudatosan terelték arra a néző figyelmét, hogy a kiállítás nem antropológus tagja milyen alaposan és aprólékosan tudta szemügyre venni a világot és embereket, és ábrázolta ezt a maga eszközeivel.

A „Malinowski-teremben” egy teljes fal mutatta be Malinowski családját és gyerekorát képekben. A többi falrészén Malinowski mint antropológus jelent meg, a terepmunka-fotóin keresztül. A terem berendezése – a képek felrakása miatt – inkább emlékeztetett egy galériára, mint egy etnográfiai vagy antropológiai kiállításra (ha beszélhetünk ilyenről).

A képek melletti kísérőszöveg viszont a tudomány és a művészet felosztás, szembeállítás „lehetetlenségével” is eljátszik, amikor is Malinowski trobriandi fotóit – James Cliffordot idézve – műalkotásként is elemezni próbálta, összehasonlítva a képek szerkezetét például a 18. századi allegóriafestészet komponálási technikáival. A komponáltság lehetőségét erősítették sok esetben Malinowski naplójából a képek mellé helyezett szövegek és Witkiewicz gondolatai, aki Malinowskival ellentétben elképzelhetetlennek tartotta, hogy az antropológiai terepmunka révén egyáltalán megtudható bármilyen lényeges dolog egy idegen kultúráról és egy idegen gondolkodásmódról. A sok apró gondolat egymás mellé helyezése kifejezetten élvezetessé tette a képek értelmezhetőségét vagy éppen értelmezhetetlenségét, de mindenkéfelett az értelmezés sokféle lehetőségére hívja fel a figyelmet. A terem hátsó sarkában Malinowski egyik régi sátrának maradványaiból és különféle terepen gyűjtött tárgyakból, enteriőr jellegűen kialakítva a tudós „barlangja” állították ki, amelynek központjában az írógépe állt, a falára pedig a híres/hírhedt Malinowski-napló lapjainak fénymásolatát akasztották. Közvetlenül a sátor mellett egy paravánon helyezték el Witkiewicz festményeit és rajzait, mintegy környezetet vonva

ezzel a sátor köré, egymás mellé téve a tudós és a művész idegenséggel szembeni viszonyulásának „lenyomataként”, kiegészítve naplóiuknak a vonatkozó részleteivel.

A kiállított tárgyak, képek és gondolatok több szinten értelmezhetőek, így talán fontos megnézni, hogy *mi az, amit megért(het)* a látogató, amikor a kiállítást nézte. A kiállítás címében tulajdonképpen elhangzik a rendezés fő elve: a tudomány és a művészet opozíció, melynek a megjelenítésére már utaltam. Ez a két fogalom persze nem csak – és talán főleg nem – egymás ellenében fogalmazódik meg, nem történik kizárólagosan valamelyik mellett való állásfoglalás. Valójában még azt sem mondanám, hogy művészet és tudomány esetében egyértelműen megmondható, hogy az adott esetben melyik fogalom melyik személy mellé rendelhető. Sokkal inkább értelmezhető mindkettőjük tevékenysége – pontosabban tevékenységüknek az a része, amelyik a kiállításon megjelenítésre került – úgy, mint a művészi és tudományos látásmód együttes megvalósulása.

Witkiewicz képeinek kiállítási módja egyértelműen azt a látszatot kelti a nézőben, hogy művészi alkotásokkal van dolga, azt sugallva, hogy Witkiewicz tevékenysége és látásmódja a cím művészet része. De a továbbiakban Malinowski fotóival kapcsolatban is felmerül a művészi látásmód megléte a képek komponáltságában, elrendezésében. Emellett senki nem kérdőjelezi meg, hogy mégiscsak Malinowski az, aki a tudományos látásmód birtokosa is, és hogy a terepmunka során készített képek a dokumentumok, a társadalomkutató pótolhatatlan eszközei, az elemzés és dokumentálás fontos része, objektívek és tudományosak. A fotóknak éppen ezért aprólékosnak és informatívnak kell lenniük, hogy velük és/vagy általuk a vizsgált idegen kultúra minél jobban leírható legyen. Viszont Witkiewicz fotói – amelyeket maga készített, vagy amelyek róla készültek – megfelelnek ezeknek az elvárásoknak, azzal a különbséggel, hogy a főszerep nem egy idegen kultúráé, hanem az emberi arcé, érzéseké, továbbá a világról való (egyfajta) gondolkodás lehetséges megjelenítései. Witkiewicz az általa vizsgálni kívánt „dolgot” ugyanolyan sokatmondóan, aprólékosan és informatívan ábrázolja, mint Malinowski, az antropológus az idegen kultúrákat. Ha viszont a képek segítségével elhisszük, hogy Witkiewicz látásmódja, ábrázolási technikája megfelel egy antropológus kifinomult látásmódjának, akkor elgondolkodtató lehet az is, hogy egy mindkettőjük által megismerni kívánt idegen kultúráról való felfogásuk alapvető eltérései miből adódhattak. Abból, hogy egyikük tudós, másikuk művész, vagy valami más fontos különbség is felfedezhető lenne? A különböző látásmód szubjektív volta? Itt már elérkeztünk a társadalomtudományok – illetve ez esetben a kulturális antropológia – egyik legfontosabb kérdéséhez, amelyre a fent leírt kiállítás is reagálni kívánt. Ez az a pont, amikor a művészet és a tudomány opozíciót sokkal tágabb keretbe illeszthetjük a képek és a szövegek olvasásakor. A kiállításban bemutatott szembeállítás mögött így feltűnik egy másik: az objektivitás és a szubjektivitás viszonya. Mint ahogyan a művészet és a tudomány esetében sincs éles elhatárolás, kizárólagosság egyik mellett vagy ellenére sem, úgy ez a szétválasztás az objektivitás és a szubjektivitás esetében sincs meg. A dolog attól válik érdekessé, ahogyan a képek elrendezése ezeket – az első látásra ellentétes – értelmezési lehetőségeket egymásra játszatja, folyamatos egymás mellett állásukat hangsúlyozva. Persze történelem kísérletek a keretek szétválasztására, de ez a szétválasztás is a szétválaszthatatlanságot erősítette – legalábbis bennem.

Ha már mindent megnézett, és a maga számára értelmezett a látogató, már csak az a kérdés van hátra, hogy *mi az, amit gondol* erről az egészről? Mint látható volt, ez a

kiállítás a látogatók részére magyarázati lehetőségnek több réteget kínált fel, és az alkotók hagyták, hogy mindenki a neki tetszőt válassza, vagy kialakíthassa a sajátját. Lehetőséget teremtettek arra, hogy a kiállítás egy óra alatt és egy nap alatt is végignézhető legyen oly módon, hogy ez alatt az idő alatt a kiállítás egy szintje átláthatóvá váljon a képek mögül. Nem sulykolták a csak lófrálni vágyók számára, hogy egy adott területen milyen gazdasági, társadalmi és kulturális rendszerrel találkozhatnak. Tulajdonképpen nem ismerhetett meg a látogató egyetlen népet sem részleteiben és összefüggéseiben – bár a videofilmeket nézhette akár több napig is. Valószínűleg mindezt elmondani nem is egy fotókiállítás feladata. Talán sokkal érdekesebb kérdéseket mertek feltenni az alkotók, azt például, hogy milyen módon tud egy idegen ember értelmezési kereteket létrehozni egy távoli, „ egzotikus”, „ primitív” kultúráról, mi az, amit például képeken meg tud mutatni ebből, és hogyan lehetséges ugyanazon a helyen, egy másik embernek egészen más módon látnia az ottani embereket, kultúrákat és gondolkodási módokat. Arról, hogy ezek a megközelítési és látási és ábrázolási módok azután a saját kultúrában a tudomány vagy a művészet kategóriájába tartoznak – például a képek esetében – nagyon nehéz egyértelmű, tévedhetetlen választ adni. Persze kérdés, hogy kell-e egyáltalán.

A kiállítás képeiből, szövegeiből, illetve a több éve folyó Malinowski–Witkiewicz-projektben dolgozó antropológusok és művészettörténészek által készített tanulmányokból összeállított katalógus a Konteksty lengyel kulturális antropológiai és néprajzi folyóirat különszámaként jelent meg (Malinowski–Witkacy 2000).

IRODALOM

MALINOWSKI–WITKACY

2000 Malinowski–Witkacy. Photography: Between Science and Art. Konteksty 54(1–4).